

Марченко О. Г.<https://orcid.org/0000-0003-1007-9560>

Харківський національний університет внутрішніх справ

Чепелева Н. І.<https://orcid.org/0000-0003-2101-9571>

Харківський національний університет внутрішніх справ

МІЖЕТНІЧНІ КОНФЛІКТИ ТА КРОСКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ЯК ЧИННИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СІМЕЙНИХ І РЕПРОДУКТИВНИХ УСТАНОВОК

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення впливу міжетнічних конфліктів і кроскультурних взаємодій на трансформацію сімейних і репродуктивних установок особистості. Обґрунтовано, що сучасні соціальні трансформації, зумовлені глобалізаційними процесами, воєнними конфліктами, міграційною мобільністю та зростанням культурного різноманіття, призводять до суттєвих змін у структурі сім'ї, гендерних ролях і репродуктивній поведінці.

Узагальнено наукові підходи, які розглядають репродуктивну поведінку як результат взаємодії індивідуальних настанов, сімейних відносин та соціокультурного середовища. Показано, що ключовими чинниками прийняття рішень щодо народження дітей виступають відчуття соціальної безпеки, якість міжпоколінних і партнерських відносин, а також рівень довіри до соціальних інститутів. Окремо підкреслено роль суб'єктивного відчуття безпеки, яке формується через наявність або відсутність сімейної підтримки.

Проаналізовано внесок українських та зарубіжних дослідників у вивчення міжетнічних відносин, соціальної ідентичності та сімейних трансформацій. Встановлено, що міжетнічні конфлікти й кроскультурна взаємодія впливають на формування стереотипів, рівень соціальної довіри та механізми міжгрупової взаємодії. Окрему увагу приділено впливу воєнних і міграційних процесів на зміну сімейних моделей, зокрема появі більш гнучких партнерських відносин і зростанню індивідуалізації життєвих стратегій.

Показано, що в умовах вимушеної міграції відбувається трансформація ціннісних орієнтацій, формування гібридної ідентичності та переосмислення традиційних уявлень про шлюб і материнство. Водночас ці процеси є неоднорідними та залежать від індивідуального досвіду та соціального контексту.

Зроблено висновок про те, що міжетнічні конфлікти та кроскультурні взаємодії виступають важливими детермінантами змін репродуктивної поведінки та сімейних установок, що потребує подальшого міждисциплінарного дослідження.

Ключові слова: міжетнічні конфлікти, кроскультурна взаємодія, етнопсихологія, репродуктивна поведінка, материнство, материнська ідентичність, фізіологічні стани, воєнні конфлікти

Постановка проблеми. Сучасні соціальні трансформації, зумовлені глобалізаційними процесами, міжетнічними взаємодіями, воєнними конфліктами та зростанням кроскультурної мобільності, суттєво впливають на зміну сімейних структур і репродуктивних установок особистості. У цих умовах відбувається переосмислення традиційних моделей сім'ї, батьківства та материнства, а також трансформація репродуктивної

поведінки, що потребує комплексного наукового осмислення в контексті соціокультурних і психологічних чинників.

У сучасній українській та міжнародній науковій думці репродуктивна поведінка розглядається як результат взаємодії індивідуальних настанов і соціального середовища, зокрема сімейних відносин та рівня соціальної безпеки. Так, Ю. Гілевич у своїх дослідженнях доводить, що рішення щодо

входження в батьківство в Україні значною мірою визначаються якістю міжпоколінних і подружніх відносин, а також суб'єктивним відчуттям безпеки в умовах соціальної невизначеності. У центрі її уваги перебуває концепт «переживаної (суб'єктивної) безпеки», який формується через очікувану або реальну підтримку з боку батьків, зокрема у догляді за дитиною. Дослідження показує, що саме наявність сімейної підтримки знижує відчуття економічної та соціальної невизначеності, що, у свою чергу, сприяє прийняттю рішення про народження дитини.

Також Ю. Гілевич підкреслює, що репродуктивні рішення не є суто індивідуальними, а формуються в контексті сімейних взаємодій, де важливу роль відіграють очікування допомоги від родини та якості стосунків між партнерами. Особливо значущими є регіональні відмінності, які демонструють, що культурні та соціальні контексти можуть по-різному впливати на формування репродуктивних установок [1].

Окремі українські дослідники наголошують на тому, що репродуктивні установки формуються під впливом соціально-економічних умов, демографічної ситуації та культурних норм, які регулюють сімейну поведінку індивідів. Водночас у контексті міжетнічних конфліктів і кроскультурної взаємодії посилюється роль ціннісних орієнтацій, ідентичності та адаптаційних стратегій, що може призводити до суттєвих змін у репродуктивних намірах та сімейних моделях поведінки. Попри значну увагу дослідників до окремих аспектів сімейних відносин та репродуктивної поведінки, недостатньо розробленою залишається проблема впливу міжетнічних конфліктів і кроскультурного контексту на трансформацію сімейних і репродуктивних установок у комплексному поєднанні психологічних і соціокультурних чинників. Це зумовлює актуальність подальшого теоретичного узагальнення та систематизації наукових підходів до зазначеної проблематики.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Аналіз сучасних наукових публікацій свідчить, що проблема міжетнічних конфліктів, кроскультурних взаємодій та їх впливу на сімейні й репродуктивні установки розглядається в українській гуманітарній науці переважно у межах соціології, психології та демографії.

Значний внесок у дослідження міжетнічних взаємин та конфліктів зроблено Н. Семенів, яка аналізує психологічні механізми формування етнічних стереотипів, міжетнічної напруженості та конфліктної взаємодії між групами, підкреслюючи

роль стереотипізації у виникненні соціальних конфліктів [2]. У її роботах також акцентується увага на чинниках, що визначають динаміку міжетнічної взаємодії та можливості її регуляції в умовах соціальної напруги.

Проблематика соціальної ідентичності та конфліктів у міжгруповій взаємодії також висвітлюється у працях О. Коваль, яка розглядає міжетнічні конфлікти як складову національної безпеки та соціальної стабільності суспільства, підкреслюючи їхній вплив на соціально-політичні процеси та міжгрупові відносини. У зазначеній праці О. А. Коваль розглядає міжетнічні конфлікти як важливий чинник системи національної безпеки держави та теоретично осмислює їх як соціально-політичне явище, що здатне впливати на стабільність суспільства. Авторка акцентує увагу на тому, що міжетнічна напруженість і конфлікти не є ізольованими процесами, а виникають у контексті загальної соціальної, політичної та економічної динаміки суспільства. У статті підкреслюється, що міжетнічні конфлікти можуть виступати як дестабілізуючий фактор, який впливає на функціонування державних інститутів, рівень суспільної довіри та ефективність соціального управління. Водночас авторка розглядає національну безпеку як багатовимірну систему, у якій етнічні протиріччя є одним із ключових ризиків внутрішньої стабільності. Окрему увагу приділено теоретичному аналізу причин виникнення міжетнічних конфліктів, серед яких виділяються соціальна нерівність, політичні протиріччя, проблеми ідентичності та недостатня ефективність державної політики у сфері міжетнічних відносин. Наголошується, що своєчасне виявлення та регулювання таких конфліктів є важливою умовою забезпечення соціальної стабільності та національної безпеки. Таким чином, робота О. А. Коваль має концептуальний характер і розглядає міжетнічні конфлікти не лише як соціальне явище, а як системний ризик для державної безпеки, що потребує комплексного державного та наукового осмислення [3].

Постановка завдання. Завданням статті є аналіз та систематизація наукових підходів до розуміння впливу міжетнічних конфліктів і кроскультурних взаємодій на трансформацію сімейних і репродуктивних установок особистості.

Метою статті є здійснення теоретичного огляду та систематизації наукових уявлень щодо впливу міжетнічних конфліктів і кроскультурних взаємодій на трансформацію сімейних і репродуктивних установок, а також виявлення механізмів

змін сімейних цінностей і репродуктивних орієнтацій в умовах етнокультурної різноманітності, соціальної нестабільності та кризових суспільних процесів.

Виклад основного матеріалу. Розгляд проблеми трансформації сімейних і репродуктивних установок у контексті міжетнічних конфліктів та кроскультурних взаємодій потребує комплексного міждисциплінарного підходу, що поєднує напрацювання соціальної психології, соціології, демографії та культурології. Сучасні суспільні процеси, зумовлені посиленням глобалізації, міграційних потоків, воєнно-політичних конфліктів і зростанням культурного різноманіття, суттєво змінюють умови формування індивідуальних і групових життєвих стратегій, зокрема у сфері сім'ї та репродуктивної поведінки.

У межах зазначеної проблематики особливого значення набуває аналіз того, як міжетнічна напруженість і конфлікти впливають на процеси соціальної ідентифікації особистості, формування довіри до соціальних інститутів та відчуття безпеки, що є ключовими чинниками у прийнятті рішень щодо створення сім'ї та народження дітей. Водночас кроскультурний контекст, що передбачає взаємодію різних культурних моделей, норм і цінностей, виступає важливим середовищем трансформації традиційних уявлень про шлюб, батьківство та гендерні ролі.

Окремий напрям досліджень представлений роботами І. Фатхутдінової, яка аналізує трансформацію гендерних ролей у сім'ї в умовах соціально-політичних змін в Україні. Авторка підкреслює, що зміни суспільного контексту впливають на перерозподіл сімейних ролей і функцій, що опосередковано відображається і на репродуктивній поведінці. Також авторка розглядає сім'ю як багатовимірний соціальний інститут, що поєднує у собі соціальні, культурні, моральні та психологічні функції. Підкреслюється, що сім'я є первинною формою соціальної організації суспільства, яка одночасно забезпечує його стабільність і виступає середовищем формування особистості. І. Фатхутдінова акцентує увагу на тому, що сім'я має подвійний характер: з одного боку, вона виконує функцію відтворення соціальної структури (біологічне та соціальне відтворення поколінь), а з іншого – є простором, де формуються цінності, норми поведінки та культурна ідентичність індивіда. Саме через сім'ю відбувається первинна соціалізація особистості та засвоєння базових соціальних ролей. Окремо авторка аналізує трансформаційні процеси

сучасної сім'ї, наголошуючи, що вона не є статичною структурою. Під впливом соціальних, економічних і політичних змін відбувається перебудова сімейних відносин, змінюється роль чоловіка і жінки, трансформуються моделі шлюбу та батьківства. Ці процеси пов'язані з модернізацією суспільства, зміною ціннісних орієнтацій і посиленням індивідуалізації життєвих стратегій. У статті підкреслюється соціокультурна функція сім'ї як механізму передачі традицій і культурної спадщини. Водночас авторка зазначає, що сучасні соціальні зміни призводять до трансформації традиційних уявлень про сім'ю, що проявляється у зміні гендерних ролей, форм шлюбних відносин та сімейних моделей поведінки [4].

У сучасних дослідженнях також розглядається вплив воєнних та кризових процесів на репродуктивну поведінку та сімейні практики в Україні.

Елла Лібанова у своїх наукових працях і публічних дослідженнях розглядає демографічні процеси в Україні як складний результат взаємодії соціально-економічних умов, міграційної мобільності населення, рівня соціальної безпеки та впливу кризових явищ, зокрема війни. Центральне місце в її роботах займає проблема різкого зниження народжуваності, старіння населення та формування довготривалих демографічних втрат, які не компенсуються у короткій перспективі. Дослідниця підкреслює, що ключовим чинником репродуктивної поведінки є не лише матеріальне забезпечення, а насамперед відчуття стабільності, безпеки та прогнозованості майбутнього, яке безпосередньо впливає на рішення щодо народження дітей. У контексті війни вона також акцентує на масштабних міграційних процесах, значній частці вимушених переселенців і проблемі неповернення частини громадян, що формує довгострокові виклики для відновлення людського потенціалу країни та соціальної структури суспільства. Таким чином, у концепції Лібанової репродуктивна поведінка та сімейні стратегії розглядаються як соціально зумовлені явища, що безпосередньо залежать від рівня суспільної стабільності, економічних можливостей та безпекових ризиків, а війна виступає фактором, який радикально посилює демографічні дисбаланси і змінює довгострокові життєві орієнтації населення [4].

Повернемось до праць Н. М. Семенів, яка розглядає міжетнічні взаємини як складну систему соціально-психологічної взаємодії між групами, що формується під впливом комплексу факторів – психологічних, культурних,

соціально-економічних, політичних, релігійних та історичних. Авторка підкреслює, що жоден із цих чинників не діє ізольовано, а всі вони взаємопов'язані та разом визначають характер міжгрупових відносин.

Особлива увага приділяється механізмам формування міжетнічної напруженості, серед яких важливу роль відіграють стереотипізація, соціальні уявлення про «своїх» і «чужих», а також рівень соціальної довіри між групами. Дослідниця наголошує, що саме ці психологічні механізми можуть ставати підґрунтям для виникнення конфліктних ситуацій.

Також авторка зазначає, що сучасні суспільства потребують розробки систем раннього прогнозування конфліктів та комплексного аналізу міжетнічних процесів, оскільки вони мають динамічний і багаторівневий характер. У цьому контексті міжетнічна взаємодія розглядається як процес, що постійно змінюється під впливом соціальних трансформацій [6].

Польські дослідники Sacharczuk K., Makowska M., Hrehorowicz A. у своїй роботі, присвяченій тому, як війна та вимушена міграція впливають на етнокультурну ідентичність та сімейні моделі в Україні, дослідили, яким чином досвід війни, втрати стабільного життєвого середовища та переїзду до Польщі впливає на трансформацію ціннісних орієнтацій українських жінок покоління Z. Особливу увагу автори приділили тому, як змінюються уявлення про сім'ю, шлюб, партнерські відносини та гендерні ролі в умовах вимушеної міграції, коли людина опиняється в новому культурному середовищі з іншими соціальними нормами та моделями поведінки.

У дослідженні використано якісний підхід, зокрема напівструктуровані інтерв'ю з українськими жінками, які проживають або навчаються в Польщі. Такий метод дозволив глибше зрозуміти особистий досвід респонденток, їхні емоційні реакції на війну, а також процес адаптації до нової соціокультурної реальності. Автори аналізують, як травматичний досвід війни поєднується з міграційною адаптацією та створює умови для переосмислення традиційних уявлень про «нормальну» сім'ю та життєвий сценарій.

Результати дослідження показують, що значна частина учасниць поступово відходить від жорстко традиційних моделей сімейних відносин. Зокрема, зростає орієнтація на рівноправні партнерські стосунки, більшу автономію жінки у прийнятті рішень щодо шлюбу та народження дітей, а також на індивідуальні життєві плани,

які не завжди передбачають ранній шлюб або обов'язкове материнство. Водночас автори підкреслюють, що ці зміни не є лінійними чи однаковими для всіх, оскільки частина респонденток зберігає прихильність до традиційних цінностей, навіть перебуваючи в новому культурному середовищі.

Окремо дослідники звертають увагу на формування так званої «гібридної ідентичності», коли українські жінки поєднують елементи рідної культури з нормами приймаючого суспільства. Це проявляється у більш гнучкому ставленні до ролей у сім'ї, зміні очікувань від партнерства та переосмисленні життєвих пріоритетів. Таким чином, автори доходять висновку, що війна та вимушена міграція виступають потужними каталізаторами соціокультурних змін, які можуть мати довготривалий вплив на структуру сім'ї та систему цінностей українського суспільства [7].

Висновки. У результаті проведеного теоретичного аналізу встановлено, що міжетнічні конфлікти та кроскультурні взаємодії є важливими чинниками трансформації сімейних і репродуктивних установок особистості. Сучасні соціальні процеси, зокрема глобалізація, воєнні конфлікти та масові міграції, суттєво змінюють умови формування сімейних стратегій, що призводить до переосмислення традиційних моделей шлюбу, батьківства та гендерних ролей.

Виявлено, що репродуктивна поведінка не може розглядатися як суто індивідуальне рішення, оскільки вона формується під впливом комплексу соціальних, психологічних і культурних чинників. Ключову роль у цьому процесі відіграють відчуття соціальної безпеки, якість сімейних відносин, рівень довіри до соціальних інститутів та наявність підтримки з боку родини. Зниження рівня безпеки та зростання соціальної невизначеності, зокрема в умовах війни, призводять до відкладення репродуктивних рішень та змін у життєвих пріоритетах.

Показано, що міжетнічні конфлікти впливають на формування соціальних стереотипів, рівень міжгрупової довіри та характер соціальної взаємодії, що опосередковано відображається на сімейних установках. У свою чергу, кроскультурний контекст сприяє появі нових моделей сімейної поведінки, зокрема більш рівноправних партнерських відносин, зростанню індивідуалізації та формуванню гібридної культурної ідентичності.

Окремо підкреслено, що в умовах вимушеної міграції відбувається інтенсивна трансформація ціннісних орієнтацій, що поєднує елементи

традиційної та приймаючої культур. Ці процеси мають неоднорідний характер і залежать від особистого досвіду, соціального середовища та ступеня адаптації індивіда.

Таким чином, міжетнічні конфлікти та крос-культурні взаємодії виступають системними

детермінантами змін сімейних і репродуктивних установок у сучасному суспільстві. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому емпіричному вивченні цих процесів із урахуванням гендерних, вікових та регіональних особливостей.

Список літератури:

1. Hilevych Y. *Entrance into parenthood at the onset of low fertility in Ukraine: The role of family relationships and perceived security*. Demographic Research, 2020. 42, Article 29. DOI: <https://doi.org/10.4054/DemRes.2020.42.29>
2. Семенів Н. М. Етностереотипи як психологічний феномен у структурі міжетнічних взаємин. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. № 2. С. 179–189. <https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/article/view/273>
3. Коваль О. А. Міжетнічні конфлікти у контексті національної безпеки України: теоретичні аспекти. *Стратегічна панорама*. 2000. № 3–4.
4. Фатхутдінова І. В. Сім'я як соціокультурний феномен і соціальне явище. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2015. № 62. С. 256–263.
5. Лібанова Е. М. Поствоєнні демографічні виклики та міграційні процеси в Україні. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2024–2026. URL: <https://www.idss.org.ua>
6. Семенів Н. М. Чинники впливу на становлення та розвиток міжетнічної взаємодії. *Проблеми сучасної психології*, 2015. № 29. https://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/158373?utm_source=chatgpt.com
7. Sacharczuk K., Makowska M., Hrehorowicz A. Migration and war as catalysts for reflecting on changes in attitudes toward traditional family model: A qualitative study of Generation Z Ukrainian women living in Poland. *International Journal of Intercultural Relations*. 2026. Vol. 112. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2026.102390>

Marchenko O. G., Chepelieva N. I. INTERETHNIC CONFLICT AND CROSS-CULTURAL CONTEXT AS FACTORS OF TRANSFORMATION OF FAMILY AND REPRODUCTIVE ATTITUDES

The article provides a theoretical analysis of scientific approaches to studying the impact of interethnic conflicts and cross-cultural interactions on the transformation of family and reproductive attitudes of the individual. It is substantiated that modern social transformations, caused by globalization processes, military conflicts, migration mobility and the growth of cultural diversity, lead to significant changes in the structure of the family, gender roles and reproductive behavior.

Scientific approaches that consider reproductive behavior as a result of the interaction of individual attitudes, family relations and the socio-cultural environment are summarized. It is shown that the key factors in making decisions about having children are the feeling of social security, the quality of intergenerational and partnership relations, as well as the level of trust in social institutions. The role of the subjective feeling of security, which is formed due to the presence or absence of family support, is especially emphasized.

The contribution of Ukrainian and foreign researchers to the study of interethnic relations, social identity and family transformations is analyzed. It is established that interethnic conflicts and cross-cultural interaction affect the formation of stereotypes, the level of social trust and mechanisms of intergroup interaction. Special attention is paid to the influence of military and migration processes on changing family models, in particular the emergence of more flexible partnership relations and the growth of individualization of life strategies.

It is shown that in conditions of forced migration, there is a transformation of value orientations, the formation of a hybrid identity and a rethinking of traditional ideas about marriage and motherhood. At the same time, these processes are heterogeneous and depend on individual experience and social context.

It is concluded that interethnic conflicts and cross-cultural interactions are important determinants of changes in reproductive behavior and family attitudes, which requires further interdisciplinary research.

Keywords: interethnic conflicts, cross-cultural interaction, ethnopscychology, reproductive behavior, motherhood, maternal identity, physiological states, military conflicts.

Дата першого надходження статті до видання: 17.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.09.2026